

SLOVENCİ V AVSTRO-OGRSKI

ZAČETEK USTAVNE DOBE

Zaradi vojaških in gospodarskih neuspehov (državni dolg je izredno narasel) je avstrijsko cesarstvo iskalo rešitev v notranjih reformah. S posebnim cesarskim dokumentom-**oktobrsko diplomu** (izdan 20. oktobra 1860) so hoteli dotedanji absolutizem in centralizem nadomestiti z nekakšnim **parlamentarizmom**. V Dunajski parlament naj bi poslali zastopnike **deželni zbori**, ki so bili sestavljeni iz zastopnikov plemstva in veleposesti, duhovščine, trgovsko-obrtnih zbornic, mest in kmečkih občin. Zaradi starinske sestave (preveč spominja na nekdanje deželne stanove) in prevelikega pomena dežel doživi **odpor pri meščanstvu**, ki zagovarja liberalizem in centralizem. Oktobrsko diplomu zato zamenja **februarski patent** (izdan 26. februarja 1861). To je zakon, ki ga je izdal cesar in s katerim država dobi **parlament** (državni zbor) z **gosposko** (člane imenuje cesar) in **poslansko** (člane volijo deželni zbori) zbornico. **Deželni zbori** so bil sestavljeni iz zastopnikov petih skupin: virilisti (članstvo pripada zaradi položaja v družbi-škof, rektor univerze), poslanci veleposestnikov, trgovsko-obrtnih zbornic, mest in podeželja. Tudi državni zbor je bil sestavljen po **kurijah**. Volilna pravica za posamezno kurijo deželnega zbora je izhajala iz višine davka (premoženja), kar je povzročilo tudi **neenakopravno narodno zastopstvo** (npr.: maloštevilni veleposestniki 25% poslancev, 80% kmetov pa 40% poslancev). Vsi so volili neposredno, razen kmetov, ki so najprej na pravolitvah volili volilne može in ti nato poslance. Februarski patent pomeni po 1848 znova uvedbo ustavnega in parlamentarnega življenja. Ustvari notranjo ureditev (**parlamentarna monarhija**), ki ostane do konca obstoja avstrijskega cesarstva. Na čelu je **cesar**, ki ima pravice na vojaškem in zunanjepolitičnem področju. **Vlado**, ki jo izvoli parlament, vodi **ministrski predsednik**. Svoje organe ima tudi na ravni dežel, ki jih v večjih vodi **cesarski namestnik** (npr.: pri nas Štajerska in Primorska, ki obsega Trst, Goriško in Istro) ali **deželni predsednik** (npr.: pri nas v Kranjski in Koroški). Njuna organa sta bila državno namestništvo ali deželna vlada. Nižji državni organi so bili **politični okrajji** (vodi okrajni glavar, urad: okrajno glavarstvo). Poleg državne uprave je obstajala tudi **samouprava** na ravni dežel in občin. **Dežele** imajo deželne zbore, katerih izvršilni organi so **deželni odbori** (na čelu deželnega zbora deželni glavar, imenuje ga cesar iz poslancev, vodi tudi seje deželnega zbora). **Občine** imajo **župane**, ki načelujejo voljenim občinskim zastopnikom. Politično življenje se je tako odvijalo ob občinskih, deželnih in državnih volitvah.

Slovenci v Prekmurju nimajo lastne dežele, živijo v Zalski in Železni županiji-v nižjih upravnih enotah ogrskega kraljestva.

Na prve volitve v deželne zbore **1861** Slovenci niso bili pripravljene, tudi **strank še ni bilo** (čeprav so bili nekateri bolj konservativno, drugi liberalno, eni slovensko, drugi nemško opredeljeni). Večino v deželnih zbore dobijo **neslovenski sodeželani** (bolj liberalno in centralistično usmerjeni, naklonjeni vladi, manj posluha imajo za nenemške narode). Nasprotujejo jim konservativni **federalisti** (poudarjajo moč dežel). V državni parlament so deželni zbori izvolili le tri zavedne Slovence (2 na Goriškem in 1 na Kranjskem). Naslednje volitve **1867** so bile že uspešnejše. Nastopimo kot organiziran politični tabor. Kmečki volilni okrajji so izvolili Slovence (kandidat zmaga tudi v Ljubljani), kar je rezultat slovenskega političnega razvoja in notranjepolitičnih sprememb v državi. Politično življenje se je razmahnilo, saj se je država zaradi poraza z Italijani in Prusi **1866** morala preurediti. Spore z ogrsko polovico države so rešili z uvedbo **dualizma (18.2.1867)**-avstrijsko cesarstvo postane **Avstro-Ogrska**. Avstrijski cesar je hkrati ogrski kralj, država ima **skupna ministrstva za finance, vojsko in zunanjo politiko**. **Vsaka polovica države ima svoj parlament in vlado**. Skupne zadeve za skupna ministrstva sta oba parlamenta reševala s pomočjo lastnih **delegacij**, ki so se sestajale v Budimpešti ali na Dunaju. O skupnih gospodarskih (zlasti finančnih) vprašanjih sta obe državni polovici odločali s posebno pogodbo vsakih deset let.

Poleg dualizma je bilo sprejetih še več **drugih liberalnih zakonov** (zakon o društvih, zborovanjih in o razmerju šole do Cerkve, zakoni s področja sodstva, vladne in izvršne oblasti), ki so spreminjali notranjepolitično ureditev. Pomemben je zlasti 19. člen **zakona o splošnih pravicah državljanov**: enakopravnost narodov, pravica do verovanja in negovanja narodnosti in **jezika**. Država tega zakona, ki bi uveljavil slovenščino v šolah in uradih, ni bila nikoli sposobna dokončno uresničiti. Vsa ta zakonodaja je začela veljati **decembra 1867-decembrska ustava**, ki je veljala le za avstrijsko polovico države.

POLITIČNI RAZVOJ PRI SLOVENCIH

Razdeljeni smo bili med dežele, kar je slabilo našo enotno moč. Popolnoma slovenska dežela je bila le **Kranjska**, zato je **Ljubljana**, ki se je že **1848** utrdila kot vseslovenska prestolnica, prevzela vodilno vlogo v slovenski politiki. Tudi druge slovenske dežele so prispevale veliko k skupni slovenski politiki. **Štajerska** in **Koroška** je podala mnoge politične in gospodarske ideje, na Koroškem je politično življenje obvladal oče Koroških Slovencev **Andrej Einspieler**. **Goriška** je pomembna zaradi dobrega političnega položaja tamkajšnjih Slovencev. **Trst** je postal gospodarski center in največje slovensko mesto po številu ljudi.

V Ljubljani je politične razmere obvladoval **Janez Bleiweis**, ob njem pa odvetnika **Lovro Toman** (tudi pesnik) in **Etbin Henrik Costa**, izredno delaven, ki ga slovenska javnost zaradi očeta, visokega državnega uradnika, ker je zagovarjal konservativne ideje in se ni zmozel dvigniti na kranjsko deželno zavest ter postati Slovenec, štela za uskoka iz nemškega tabora. Vsi trije "**prvaki**" (ker so pustili sledi v slovenski politiki) so hitro postali predmet kritike mlajših slovenskih politikov, ki so svoj sloves razvili na literaturi (npr.: Fran Levstik).

Politični razvoj je v 60.letih dobil veliko spodbudo v **čitalniškem gibanju**, ki označuje dogajanje v čitalnicah, kulturnih in družabnih organizacijah. Z vzdrževanjem društvenih prostorov ter z javnimi kulturnimi in zabavnimi prireditvami (**besede**) so širile družbeno vlogo slovenskega jezika. Prvo čitalnico so ustanovili v Trstu 1862, 1869 jih je bilo že 57 z okoli 4.000člani, največja je bila ljubljanska. 1863 so v Ljubljani ustanovili, po češkem zgledu, telovadno društvo **Južni Sokol**, ki je imelo pomembno vlogo tudi v narodno obrambnih prizadevanjih; 1864 pa **Slovensko matico**, ki naj bi poskrbela za izdajanje slovenskih znanstvenih in poljudnih knjig. 1866 začne delovati v Ljubljani **dramatično društvo**. 1863 izide politični časopis **Naprej**, katerega izdajatelj je graščak in pesnik Miroslav Vilhar, urednik pa Fran Levstik. Z nemškim časopisom **Triglav** (1865-67) so hoteli zagovarjati vednost o slovenskih političnih zahtevah in pričakovanjih. Pomemben je tudi Einspielerjev **Slovenec v Celovcu** (1865-67). 1868 v Mariboru izide najpomembnejši slovenski liberalni časopis **Slovenski narod** (izhaja trikrat na teden), nato se je preselil v Ljubljano in začne izhajati kot dnevnik. Urednik je Josip Jurčič.

V začetku 60.let smo ponovno obudili zamisel o **Združeni Sloveniji** nato pa iskali rešitev v **Notranji Avstriji** (skupina dežel s slovenskim prebivalstvom, kjer bi bili manjšina, vendar skupaj in bi mogoče lažje uresničili katero od narodnih zahtev). 1866 leta so se od skupnega naroda Slovencev odrezali **Beneški Slovenci**, ki jim nikoli ni bilo veliko do Avstrije, saj so imeli v nekdanji Beneški republiki posebne pravice. Po Avstrijskem porazu je njihovo vključitev v Italijo sicer spremljal **plebiscit**, a je bil le manifestacija za novo državo (odločale so stoletne gospodarske in upravne povezave, **ne pa narodna zavest, za katero jih ni nihče spraševal**).

TABORSKO GIBANJE

Razmere v 60.letih so popolnoma drugačne kot v letu 1848/49. Izginila so nasprotja med duhovščino in kmetom. Fevdalizma in podrejenosti Cerkve državi ni bilo več. Kmet je sedaj imel glavnega nasprotnika v državni birokraciji. Domača inteligenca (večinoma kmečkega porekla) je uporabljala slovenščino, tudi v zasebnem življenju. **Narodna neenakopravnost je postala vedno bolj neznosna**. Narodno zavest (samozavest) dviguje čitalniško gibanje, nova društva in časopise ter nastop narodne stranke na volitvah 1867. Precejšen udarec Združeni Sloveniji pomeni odcepitev **Beneških Slovencev**. Italija za njihovo kulturo ne pokaže nobenega razumevanja (vse do danes). Celo ime kraja **Špeter Slovenov**, ki je opozarjal nanje, so preimenovali v Špeter ob Nadiži. Ohranili so se predvsem po zaslugi slovenskih duhovnikov (najpomembnejši Ivan Trinko-Zamejski). Nastanek dualizma 1867 vzbudi odpor pri precejšnjem delu Slovencev in hkrati upanje, da bi se avstrijski del države preuredil v njihovo korist. Mlajša slovenska inteligenca-**Mladoslavenci** so začeli po češkem zgledu organizirati javna politična zborovanja (**tabori**), saj je zakon o društvih to omogočil. Glavne pobude so prihajale iz Štajerske in Koroške. Vseh slovenskih taborov je bilo 17., prvi je bil **19.8.1868 v Ljutomeru** z glavnimi organizatorji čitalničarji. Tabor v Kastvu v Istri je bil hrvaško-slovenski. Prirejali so jih v vseh slovenskih deželah, tudi na obrobju slovenskega etničnega ozemlja. Udeleževalo se jih je veliko ljudi (najmnožičnejši je bil v **Vižmarjih pri Ljubljani** 1869-30.000ljudi, bilo bi jih še več, a jih oblast ni dovolila). Potekali so ob **nedeljah**, na njem pa so najprej izmed uglednih domačinov izvolili njegovega **predsednika**. Nato se je zvrstilo **5-7 govornikov**, ki so obravnavali v vabilu napovedane točke. Poleg obveznih o Združeni Sloveniji ter pravicah slovenščine v šolah in uradih so obravnavali tudi splošna gospodarska in socialna vprašanja (nujnost poceni zavarovalnic, posojilnic), pa tudi vprašanja lokalnega pomena (gradnja mostu). Ob koncu govora so predlagali **resolucije**, ki so jih ljudje sprejemali z dvigom rok. Zborovanja so izzvenela kot **dokaz, kaj ljudstvo**

dejansko hoče. Ljudstvo je privabljal dobro izbrani program ob sodelovanju najboljših slovenskih govornikov (**Božidar Raič, Valentin Zarnik, Radoslav Razlag...**) ter tudi spomin na domnevne čase, ko so vsi ljudje odločali o skupnih zadevah. Prireditve so imele tudi družaben čar, saj so na njih poskrbeli tako "**za dušo kot telo**". Razširjeno geslo Taborov na Slovenskem je bilo: "**Ne dajmo se**". Bili so izraz narodne samozavesti in enotnosti, saj so se jih udeleževali vsi "prvaki", tako mladoslovenci kot staroslovenci. Izogibali so se vprašanjem, ki bi poglobljala razlike med obema strujama. Bili so izraz narodne in politične enotnosti.

Tabore in njihove programe je bilo treba **vnaprej prijaviti oblastem** (lahko so prepovedali tabor v celoti ali le obravnavo posameznih točk). Nemški nasprotniki pa so se poskušali uveljaviti s **protitabori** (v Celju), vendar ni bilo toliko ljudi.

Konservativna vlada **grofa Karla Hohenwarta** je s poudarjanjem enotnosti med avstrijskimi narodi tabore na Slovenskem **1871 zatrla**. Zadnji je bil 6.8.1871 v **Zgornjih Buhljah na Koroškem**. Za prenehanje taborskega gibanja je bilo delno krivo tudi **poglabljanje političnih razlik med Slovenci**.

OBDOBJE SLOGAŠTVA IN SLOVENCI

Že med revolucijo **1848/49** so v slovenskem narodu obstajale politične razlike, ki so kazale na možnost nastanka konservativne in liberalne stranke. Neoabsolutizem je vse to zatrl. Po uvedbi ustavnega življenja **1860** so se spet pokazale **politične razlike**. **Staroslovenecem** na čelu z **Janezom Bleiweisom**, urednikom Novic, in odvetnikoma **Lovrom Tomanom** in **Etbinom Henrikom Costo** so se začeli postavljati po robu **mladoslovinci**, kot so Fran Levstik, Josip Jurčič, Josip Vošnjak, Valentin Zarnik... Uveljavili so se kot pisatelji. Pritegnili so tudi nekatere duhovnike (Valentin Raič, Davorin Trstenjak, Andrej Einspieler...), zato ne moremo govoriti o klerikalno-liberalnih nasprotjih. Za Janeza Bleiweisa velja, da je vse svoje življenje preprečeval vdor **klerikalizma**-prevlado duhovščine v slovenski politiki. Mladoslovenci svoje organizacijske sposobnosti pokažejo z izdajanjem časopisa **Slovenski narod** 1868 v Mariboru. Izhaja trikrat na teden. 1872 ga preselijo v Ljubljano in naslednje leto (1873) izhaja dnevno. Istega leta je kot protiutež liberalnemu časopisu v Ljubljani začel izhajati konservativni **Slovenec**. Takšen politični razvoj je bil na slovenskem štajerskem, kranjskem in goriškem. Na koroškem so prevladovali konservativci, na tržaškem in v istri pa liberalci. Mladoslovenci so bili s staroslovinci nezadovoljni, ker so slovenski poslanci sprejeli dualistično ureditev monarhije. To so čutili kot omaloževanje številčnosti in pomembnosti slovencev ter avstrijskih slovanov nasploh. Začeli so razmišljati o tesnejši povezavi južnih slovanov v monarhiji, začela se je krepiti jugoslovanska ideja in misel na Rusijo kot na največjo slovansko državo in zaščitnico vseh tlačenih slovanskih narodov. Panslavisti so si veliko obetali od medsebojne vzajemne pomoči. Vsi ti pogledi kažejo na pomanjkanje slovenske samozavesti in celo vdajo sanjarjenju, zato niso našli močnejše podpore v prebivalstvu (razširjeni so bili bolj med intelektualci-študenti in starejšimi dijaki). Mladoslovenci so se izkazali zlasti v taborskem gibanju. Ob njegovem koncu je bilo zaradi političnih razlik pričakovati nastanek strank. Ker pa je prišlo na dunaju do politične spremembe, 1871 je nastopilo avstrijskim slovanom neprijazno liberalno meščansko ministrstvo imenovano auersperg-lasserjeva vlada, je bil politični razvoj ustavljen. Nemški nacionalizem se je po nastanku nemškega cesarstva 1871 začel naglo krepiti. Liberalnemu meščanstvu so bile vzor enonarodne države. Avstrijski državni naciji, ki je zaradi ugleda nemške kulture lahko le nemška, naj bi se podvrgli vsi nenemški narodi. Njihovi jeziki in kulture naj bi bile stvar zasebne kulture, ne pa prave meščanske kulture, še manj politike. Številni slovenski uradniki in gimnazijski profesorji so bili iz političnih razlogov premeščeni v neslovenske kraje. Glede na gospodarsko enotnost avstrijskega ozemlja in enotnega trga delovne sile, se je v mestih vse bolj delilo prebivalstvo, ne glede na dejansko nacionalno poreklo, na slovenski in nemški del. Gospodarsko življenje je bolj koristilo nemštvu, ki je bilo liberalno usmerjeno in je začelo gledati slovence zviška (tako v političnem kot v narodnem pogledu). Temu je podleglo kar nekaj slovencev in začelo dajati prednost nemški kulturi in jeziku, zato so jih imenovali nemškutarji. Podobno se je dogajalo tudi v trstu, kjer je bilo kljub prostovoljnemu in nasilnemu poitaljančevanju slovencev razmeroma ugodno razmerje vzdrževal stalni dotok nove delovne sile. V času Auersperg-Lasserjevega režima je slovenska politika doživela kar nekaj hudih udarcev, kar se je pokazalo na državnih volitvah 1873, ki so bile že neposredne (prej so državnozbornske poslanca volili deželni zbori, in celo na deželnih). Slovenci so 1877 izgubili večino celo v skoraj popolnoma slovenski kranjski deželi. Mladoslovenci (liberalci) so kmalu uvideli, da se proti nemškemu vladnemu pritisku in z domačimi konservativci ne morejo enakopravno meriti. Slovensko meščanstvo je prepočasi naraščalo. Zaradi nemškega vladnega pritiska niso mogli računati na ljudi, zaposlene v državnih službah in tudi ne na tiste, ki so se iz oportunitizma vedo obračali po vetru (po janku kersniku vetrogončiči). Manjkala jim je tudi podpora najštevilčnejšega kmečkega stanu, kjer je imela glavno besedo duhovščina, kljub podpori nekaterih vaških veljakov. Moč in vpliv duhovščine izvira iz vere in da Cerkev po 1848 ni bila več fevdalna ter da je bila velika večina duhovnikov kmečkega porekla in zato bližje njim kot liberalnim

kapitalistom, ki so bili še nemški povrhu. Zato so mladoslovenci morali sprejeti enotnost slovenskega političnega tabora, imenovanega z izrazom slogaštvo. Idejna nasprotja so seveda ostala, a navzven je bilo treba delovati složno.

TAAFFEJEVA VLADA IN SLOVenci

Z avstrijsko okupacijo Bosne 1878 se je število južnih slovanov v monarhiji precej povečalo, s čemer se jim je dvignila samozavest. Liberalni nemški krogi takšne cesarjeve politike niso podperali, zato je moral cesar vojsko in zunanje zadeve osebno nadzirati. Vlada je bila ves čas bolj odgovorna cesarju kot parlamentu, zato so ministre označevali za cesarske. Ministre, ki se niso strinjali s cesarjevo bosansko politiko, so odslovili, vladar pa je 1879 zaupal sestavo nove vlade konservativcu grofu edvardu taaffeju. Vlado je sestavil v koalicijo narodnih nenemških strank z nemškimi klerikalci in konservativci. Imela je najdaljši mandat (obstaja do 1893) in v njenem obdobju so se zgodile spremembe, za slovence nadvse pomembne. Slovenci so politično dozoreli. Na kranjskem je bil deželni predsednik-zastopnik interesov osrednje vlade slovenec andrej winkler (v letih 1880-92), kar je pripomoglo k širjenju slovenskega uradovanja in ustanavljanju domačega uradništva. Deželni glavarji (voditelji deželne samouprave, načelujejo deželnemu zboru) so bili na kranjskem odslej slovinci. Nasploh je kranjska sedaj slovenska. Tudi na štajarskem se je položaj izboljšal-namestniki deželnega glavarja so po 1884 slovinci. Goriška je imela tudi namestnika deželnega glavarja slovenca, saj se je morala država ozirati na slovence zaradi italijanskega političnega gibanja. Slovenci so postajali vse pomembnejši tudi v trstu zaradi naglo rastočega italijanskega iredentizma. V tem času je slovenščina pridobila več pravic tudi v drugih deželah, vendar na bistvenih. V slovenščini je bilo treba uradovati s tistimi državljani, ki so to hoteli, ne zgolj s tistimi, ki drugega jezika niso znali. Žal pa oblast ni skrbela za dosledno izpolnjevanje nenemcev naklonjenih odredb. To se je zlasti poznalo na Koroškem, kjer se državni predpisi, ki naj bi koristili slovencem, niso dosledno izvajali. Ustavljen je bil le pritisk z vrha, lokalna samovolja birokratov pa je bila neomejena. Slovenščina je bila v gimnaziji obvezen učni predmet, marsikje je bilo to odvisno od želje staršev, ki so pod pritiskom slovencem nenaklonjenih lokalnih oblastnikov hitro popustili. Mnogi so mislili, da zadošča domače znanje materinščine, za višje družbeno okolje pa sta pomembni italijanščina ali nemščina. Tudi nekatere nižje gimnazije so dobile razrede s slovenskim učnim jezikom.

Nemci in italijani so kot protitež narodnemu prebujanju avstrijskih slovanov, ki so zahtevali tiste pravice, ki so jih pripadniki obeh narodov že zdavnaj imeli, ustanavljali narodnoobrambna društva s ciljem zavarovati ali celo širiti dotedanje položaje nemštva in italijanstva. Nekatere šolske in kulturne pridobitve Slovencev so razumeli kot sovražno ogrožanje njihove kulture. Nemci so 1880 ustanovili deutscher schulverein, italijani pa pro patria oz. po 1890 Lega nazionale. Posebno na narodno mešanih območjih so ta društva podpirala ustanavljanje zasebnih nemških ali italijanskih šol. Slovenci se jim po robu postavijo 1885 z narodnoobrambno šolsko organizacijo družbo sv. Cirila in metoda, ki naj bi zgradila in vzdrževala več slovenskih šol v najbolj ogroženih krajih na Koroškem, okoli trsta in na kočevskem.

V času taaffejeve vlade smo slovinci dosegli precejšnje izboljšanje narodnega položaja, veliko smo vložili truda in marsikdaj tudi popustili. Slovenskim politikom so nekateri rojaki očitali prehitro sprjaznjenje s ponujenim (drobtiničarsko politiko). Kljub podpori vladi v parlamentu naj bi dobivali le drobtinice. Lahko bi izbojevali več pravic v korist slovencev ter manj popuščali nemcem. Zaradi sklicevanja na prilagodljivost (elastičnost) so nosilce take politike označevali za elastikarje. Najbolj znan predstavnik je politik in pisec zgodovinskih spisov fran šuklje. Bil je tudi liberalni gimnazijski profesor.

Novi časi so uveljavili nove mlajše ljudi. Janez bleiweis, ki so ga označevali za očeta slovenskega naroda, je umrl 29.11.1881. med takratnimi vodilnimi politikmi ni imel naslednika, čeprav je za skorej štiri desetletja zaznamoval slovensko politično in kulturno življenje. Njegova sodelavca, odvetnika toman in costa sta že pred njim umrla. Uveljaviti se nista mogla ne fran šuklje in ne konservativni duhovnik karel klun. Politični razvoj pa je vseeno šel naprej. Položaj kranjske, ki ji je taaffejeva vlada dala slovenski značaj, in njenega glavnega mesta je postal v slovenski politiki odločilen, saj so bile bistvene odločitve sprejete v ljubljani. Proti koncu taaffejeve vlade so se pojavljali mlajši, radikalnejši politikmi, ki jih je motila družbena zatočnost slogaštva. Med liberalci iz starejše generacije so bili v ospredju odvetnik valentin zarnik in zdravnik jospin vošnjak, iz mlajše pa odvetnik in pisatelj ivan tavčar ter gospodarski organizator ivan hribar. Konservativci pa niso imeli toliko pomembnih osebnosti, razen einspielerja in kluna, zato pa so veliko naredili na organizacijskem področju. 1883 je bila v ljubljani ustanovljena katoliška tiskarna, časopi slovenec je postal dnevnik. Po smrti ljubljanskega škofa janeza zlatousta Pogačarja 1884 so konservativci našli več razumevanja v cerkvi. 1884 postane ljubljanski škof slovenski štajerec jakob missia, ki 1899 kot goriški nadškof postal prvi slovenski kardinal. Bolj je bil povezan z novimi idejnimi strujami, ki so prevladovale v cerkvi. Cerken Na eni strani zelo jasno zavrača vse bolj agresivni kapitalizem in liberalizem, ki je njegov idejni podpornik, na drugi strani pa kaže zanimanje za socialno, zlasti delavsko vprašanje. Missia, zelo izobražen in kultiviran mož, je postal znanilec nove dobe. Ni bil pripravljen kot dosleden katoličan v imenu slogaštva podpirati

načelnost in mlačnost v javnih vprašanjih, še manj pa na idejnem in kulturnem področju. Idejnega podpornika najde v goriškem bogoslovnem profesorju antonu mahničju, ki je kljub dejstvu, da je že 1896 odšel za škofa na krk, pustil veliko sledi v slovenskem javnem in kulturnem življenju. Postal je eden izmed poglavitih "krivcev" za duhovni prelom. Z znamenitimi članki v časopisu slovenec, s skupnim naslovom dvanajst večerov in pozneje v goriškem rimskem katoliku je utemeljeval nepopustljivost v verskih načelih na literarnem področju. S svojimi kritikami je zlasti prizadel simona gregorčiča. Žal je njegova literarno-filozofska nestrpnost v slovenski javnosti preglasila njegovo izredno pogumno zavzemanje za narodne pravice slovencev in Hrvatov. Ker pa so kulturna in literarno-estetska, celo jezikovna vprašanja imela pri Slovencih vselej velik vpliv na politiko, je prišlo do političnega razkola

NASTANEK POLITIČNIH STRANK

Na slovenske politične razmere ima velik vpliv tudi vseavstrijski politični razvoj, ki se je kazal v zakonodaji, časopisju in tudi v političnih nazorih posameznika. Slovenci se političnemu razcepu nismo mogli izogniti. To je vplivalo na splošni družbeni razvoj. Z novimi idejami pa so se seznanjali tudi slovenski študentje na dunaju in jih širili tudi doma. Pri tem so bili včasih tudi nekritični, saj so nekateri redki posamezniki zanašali v naše kraje tudi antisemitizem, za širjenje katerih ni bilo nobene podlage. Za politični razvoj ob koncu taaffejeve vlade naprej je značilno, da je v državi nastajalo vedno več strank. Močno se je krepil nacionalizem: Nemci in Italijani se zavzemajo za ohranitev nekaterih privilegijev, ki so izvirali iz njihove bolj razvite družbe in kulture; drugi zahtevajo enake možnosti, ki bi upoštevale že dosežen razvoj in možnost za njegov napredek. Idejna in nacionalna nasprotja so se v državi zaostri- v parlamentu prihaja do ustavnih prepričkov, pogosto do pretepev. Vlade, ki so se potem naglo menjavale, so vladale s pomočjo cesarskih odredb.

1896 pride do zadnje velike in pomembnejše politične spremembe, do volilne reforme, ki uvede peto ali splošno kurijo, znotraj katere so lahko volili vsi moški (tudi tisti, ki so že volili v drugih kurijah) stari najmanj 24let. 1907 so kurije odpravljene- uvedena je splošna in enaka moška volilna pravica, s tem pa postane še bolj kot prej pomembna določitev volilnih okrajev (volilna geometrija), saj so lahko s pomočjo ozemlja, ki je sodilo vanje, onemogočili nekatere kandidate zaradi njihove narodnosti ali socialnega porekla in celo nekatere stranke. Pri nas so jih oblikovali po narodnostnih mejah. Imamo 24 volilnih okrajev (pomembna trst s predmestjem in okolico ter eden na Koroškem). Lokalni podjetniki so lahko še bolj zlorabljali svojo gospodarsko moč in vpliv na politično opredelitev volilcev. Na ta način dobijo Nemci in Italijani več poslancev, ki bi jim sicer pripadali glede na število prebivalcev. Volilno reformo med 1902 in 1908 izvedejo tudi za volitve v deželne zbornice- uvedejo le splošno kurijo (ne enake in splošne volilne pravice). Državna in deželne volilne reforme omogočijo dokončno prevlado strank v političnem življenju. Pomembna je njihova številčnost. Koristi, ki naj bi jih prinesle Slovincem, so delno uravnali z ustrežno organizacijo volilnih okrajev. Zlasti na koroškem so preprečevali zmago Slovencev.

Po 1890 se je začel oblikovati dokončen političen razkol med Slovenci. Politično razhajanje je obstajalo že od začetka, vendar se tedaj ni kazalo izrazito. Bolj se je kazalo iz pisanja časopisov, kot sta slovenski narod in slovenec (že več let kažeta vsak svoje gledanje na politiko). Upanje so imeli tudi samostojni kandidati, po reformi pa je bila odločilna moč stranke. Začetek strank moramo iskati v društvih. Že 1899 se je do tedaj slogaška goriška Sloga delila, ker klerikalci niso bili zadovoljni z idejno mlačnostjo. Anton mahnič, goriški bogoslovni profesor in zaveden slovenec, je zahteval v zasebnem in javnem življenju popolno skladnost z učenjem cerkve. Nekateri to razumejo kot omejitev človekove osebne in duhovne svobode. 1900 ustanovijo narodno napredna stranka za goriško, ki je bila druga najbolj slovenska dežela (za Kranjsko). Sloga se 1907 preimenuje v slovensko ljudsko stranko za goriško.

1890 na Kranjskem ustanovijo Katoliško politično društvo, iz katere nastane Katoliška narodna stranka, ki se 1905 preimenuje v slovensko ljudsko stranko (SLS). Svojo moč črpa predvsem iz kmečkih množič, pod vplivom krščansko-socialnih idej pritegne tudi delavstvo. Pomembno vlogo v njenem delovanju ima duhovščina, zato jo imenujemo tudi klerikalna. 1891 kot protitež katoliškemu ustanovijo liberalno slovensko društvo, iz katerega nastane narodna in pozneje narodna napredna stranka. Oporo ima v meščanstvu in vaških veljakah (vanjo vztopajo zaradi prizadetosti, ker je SLS obsojala njihov kapitalistični pristop do agrarnih vprašanj, zlasti pomanjkanja gotovine; nastopajo kot posojevalci denarja in zadružne posojilnice so jim izpeljale stranke). Podpira jo tudi učiteljstvo. Razlike med obema strankama so se kazale v različnih pogledih na socialni in narodni razvoj (ne pa v verskem prepričanju članov ali v odnosu do slovenskega naroda). SLS na prvo mesto postavlja vero; liberalci pa napredek-kapitalistični in liberalni politični razvoj. Ločitev je bila popolna (nasprotja gredo do te mere, da se kranjski liberalci povežejo z dotodanjimi najhujšimi narodnimi nasprotniki Nemci in z njimi vstrajajo v koaliciji od 1896-1908).

Na štajerskem se razcep zaradi nemškega pritiska zgodi pozneje. 1906 ustanovijo liberalno narodno stranko za štajersko, 1907 pa konservativna ali klerikalna slovenska kmečka zveza za štajersko. 1890 v celovcu ustanovijo katoliško politično in gospodarsko društvo za slovence na koroškem (slogaško-prevladujejo konservativci). Trst obvladuje politično društvo edinost (slogaško, prevladujejo liberalci). 1902 je v pazinu ustanovljeno politično društvo za slovence in hrvate v istri.

1896 ustanovijo nasproti obema meščanskima strankama Jugoslovansko socialdemokratsko stranko. Vseslovenska stranka pred vojno je klerikalna, liberalna vstraja v deželnih okvirih, socialdemokratska pa je del vsedržavne.

Politična diferenciacija je prevzela vso družbo, ki se je kazala ne le na občinskih, deželnozborskih in državnih volitvah ampak tudi na občnih zborih narodnih ustanov in narodnoobrambnih društev (slovenska matica, društvo sv. Cirila in Metoda), pri volitvah vodstev ali ustanavljanju lastnih društev (proti liberalnemu telovadnemu društvu sokol je 1906 ustanovljen klerikalni orel).

KRŠČANSKO SOCIALNO GIBANJE

Za meščanske politične stranke je značilno, da v njih ne vlada ostra politična disciplina, kot pri socialističnih, kjer velja geslo da je bolje biti v stranki in se skupaj z njo motiti, kot pa biti zunaj nje pameten.